

Massahysterie in de Verenigde Staten en Nederland. De affaire rond de McMartin Pre-School en het ontuchtscandaal in Oude Pekela

Tjalling A. Beetstra

Samenvatting

In de jaren '80 veroorzaken de affaire rond de McMartin Pre-School en het ontuchtscandaal in Oude Pekela grote commotie in de Verenigde Staten respectievelijk Nederland. In beide gevallen zijn beschuldigingen geuit van massaal en extreem seksueel misbruik, zelfs van satanisch ritueel misbruik van jonge kinderen. En in beide zaken is de discussie gevoerd door dezelfde groepen actoren: de hulpverlening, de media en de strafrechtspraktijk. Door na te gaan hoe die actoren te werk zijn gegaan, kan onder meer worden verklaard waarom deze zaken in beide landen wel hebben geleid tot een massahysterie, maar alleen in de Verenigde Staten mensen strafrechtelijk zijn vervolgd.

McMartin Pre-School

De affaire rond de McMartin *Pre-School* is de langste, de duurste en misschien ook wel de meest geruchtmakende strafzaak uit de geschiedenis van de Verenigde Staten (Hicks 1991:186-187; Nathan & Snedeker 1995:92). De zaak begint op 12 augustus 1983 als Judy Johnson bij de politie van Manhattan Beach aangifte doet dat haar tweejarige zoontje Matthew seksueel is misbruikt door Ray Buckey, een medewerker van de McMartin *Pre-School*. Rechercheur Jane Hoag start direct een onderzoek, maar niets wijst erop dat het jongetje een slachtoffer is van seksueel misbruik. Hetzelfde geldt voor de andere kinderen die dagelijks bij dit kinderdagverblijf worden ondergebracht. Voor de ouders bestaat op dat moment ook geen enkele aanleiding om te geloven dat hun kinderen daar op enigerlei wijze worden misbruikt. De McMartin *Pre-School* heeft een uitstekende reputatie (Eberle & Eberle, 1993:17; Earl, 1995; Hicks, 1991:187-188; Nathan & Snedeker, 1995:68-70).

Bij het *district attorney's office* in Los Angeles zijn enkele openbare aanklagers echter weinig gelukkig met de positieve resultaten. Zo is *assistant district attorney* Jean Matusinka er als lid van de *Preschool-Age Molested Children's Professional Group* veel aan gelegen dat er een strafrechtelijk onderzoek komt naar Ray Buckey en zijn zes vrouwelijke collega's. Dit uit vijftientig artsen, psychotherapeuten, maatschappelijk werkers en openbare aanklagers bestaande gezelschap heeft namelijk nieuwe behandelingsmethoden voor seksueel misbruikte peuters ontwikkeld. Deze zaak zou hen een uitgelezen kans bieden om zichzelf definitief in de discussie over seksueel misbruik te profileren en om hun methoden in de praktijk te testen (Nathan & Snedeker, 1995:74-75, 77). Bovendien is uit opinieonderzoek gebleken dat seksueel misbruik van kinderen op dat moment het onderwerp is dat de bevolking de meeste zorgen baart. Een strafrechtelijke vervolging van het personeel van de McMartin *Pre-School* zou de kansen voor *district attorney* Robert Philibosian om herkozen te worden aanmerkelijk

vergroten. Uit verschillende reconstructies van deze affaire blijkt dat niet zozeer juridische argumenten ten grondslag hebben gelegen aan het strafrechtelijk onderzoek naar de handel en wandel van de medewerkers van de *McMartin Pre-School*, maar vooral persoonlijke belangen van de openbare aanklagers (Fischer, 25 September 1989:126-135; Nathan & Snedeker, 1995:74-75, 77).

Het strafrechtelijk onderzoek start met huiszoekingen, maar die leveren niets belastends op. Desondanks wordt Ray Buckley op 7 september 1983 aangehouden. Eén dag later stuurt het hoofd van politie een brief aan 200 ouders die hun kind op de *McMartin Pre-School* hebben (gehad) met het verzoek hun kind te vragen of zij ooit op dit kinderdagverblijf getuige zijn geweest van een misdrijf of dat zij daar zelf slachtoffer van zijn geworden. Vanaf dat moment worden de kinderen dagenlang ondervraagd over wat er allemaal zou zijn gebeurd; eerst door de verontruste ouders en later ook door de politie. Zij blijven echter volhouden dat er helemaal niets is gebeurd. Matusinka neemt daar geen genoegen mee. De openbare aanklaagster start een eigen onderzoek en vergroot de druk op de politie. Die laat op haar beurt de ouders weten dat zij net zo lang moeten doorvragen totdat hun kinderen toegeven dat zij seksueel zijn misbruikt. Sommige kinderen gaan nu wel praten, maar er worden weer geen bewijzen gevonden (Eberle & Eberle, 1993:17-19; Earl, 1995; Hicks, 1991:188-189; Nathan & Snedeker, 1995:72-75).

Aangezien het opsporingsonderzoek op niets lijkt uit te lopen, roept Matusinka de hulp in van Kee MacFarlane, die, net als zij, behoort tot de *Preschool-Age Molested Children's Professional Group*. MacFarlane is als stafmedewerkster verbonden aan het *Children's Institute International* (CII). Binnen enkele maanden tijd ondervraagt zij ruim 400 kinderen. Hoewel het overgrote deel van de kinderen blijft volhouden dat zij nooit door het personeel van de *McMartin Pre-School* seksueel zijn misbruikt, rapporteert MacFarlane dat dit bij 369 kinderen wel het geval is (Eberle & Eberle, 1993:19; Earl, 1995; Fischer, 25 September 1989:126-135; Hicks, 1991:190-192; Nathan & Snedeker, 1995:78-83).

Vanaf februari 1984 besteden de media volop aandacht aan deze zaak. Zij baseren zich daarbij voornamelijk op de verklaringen van de woordvoerders van het CII-team en het *district attorney's office*. Voor de bevolking en de media zijn dit betrouwbare bronnen. Beide zijn direct bij het onderzoek betrokken, waardoor zij ruim de gelegenheid hebben om de verhalen van de kinderen te controleren. Bovendien gaat het om professionele bronnen, die garant staan voor een bijna continue informatiestroom. De nieuwswaardigheid van de gebeurtenissen en de toegankelijkheid van de bronnen zorgen voor een publiciteitsgolf, waarin de ernst van de situatie steeds wordt benadrukt.

De samenwerking tussen de professionele bronnen en de media in de affaire rond de *McMartin Pre-School* is een goed voorbeeld van wat sociologe Gaye Tuchman het nieuwsnet noemt. Volgens haar leidt de samenwerking in een nieuwsnet tot een dubbele journalistieke afhankelijkheid, die de positie van de bron nog eens verstevigt. Journalisten en program-

mamakers zijn op twee manieren afhankelijk van professionele bronnen: enerzijds voor hun informatie, maar anderzijds voor de legitimering van hun onafhankelijkheid. Dit laatste komt doordat hun neutraliteit en objectiviteit worden benadrukt door de wijze waarop de bron zijn verhaal inkleedt. Om de relevantie van één feit te onderstrepen, creëert de bron een web van feitelijkheid, waarmee hij zowel het specifieke feit als de andere feiten legitimeert. Bovendien legitimeren dit specifieke feit en de andere feiten in het web elkaar (Brants & Brants, 1991:38; Tuchman, 1978:21-23, 86).

Mede door dit nieuwsnet is de berichtgeving in deze affaire nogal eenzijdig. Volgens sommigen komt dit doordat de situatie voor de media te ernstig is om critici aan het woord te laten die twijfelen aan het waarheidsgehalte van de verhalen van de kinderen (Jenkins, 1998:167-168). Hoewel dit zeker niet kan worden uitgesloten, moet in dit verband ook rekening worden gehouden met meer algemene processen die aan het reilen en zeilen van de media ten grondslag liggen. Zo betoogt communicatiedeskundige Denis McQuail bij zijn behandeling van de massamaatschappij-theorie dat de media door deze relatie (het nieuwsnet) worden beperkt tot het verspreiden van een boodschap die past in het maatschappijbeeld van degenen van wie zij afhankelijk zijn. Daardoor zou er nauwelijks ruimte zijn voor derden met alternatieve of kritische visies (McQuail, 2000:74-75). Verder laat de wijze waarop deze zaak in de publiciteit is gekomen zien dat ook persoonlijke en commerciële belangen van journalisten en programmamakers een grote en soms misschien wel doorslaggevende rol kunnen spelen bij het creëren van het kader van waaruit zij relevante ontwikkelingen presenteren en interpreteren.

Op 2 februari 1984 bericht KABC-verslaggever Wayne Satz als eerste over deze zaak. In het *Five O'Clock News* vertelt hij dat tientallen, wellicht zelfs honderden kinderen in de McMartin *Pre-School* seksueel zouden zijn misbruikt en dat dit op film zou zijn vastgelegd. Vanaf dat moment komt Satz bijna elke avond met nieuwe en steeds gruwelijker details. Zo zouden de kinderen, om hen angst aan te jagen en hen te laten zwijgen, hebben moeten toezien hoe dieren worden geofferd. Verder zouden zij bloed hebben moeten drinken en zouden zij getuige zijn geweest van het offeren van een baby. De reportages van Satz leiden tot een ongekende mediahype, die jarenlang aanhoudt. De media buitelen over elkaar heen om elk detail van deze bijzonder nieuwswaardige zaak te verslaan en de verschillende ontwikkelingen nog net iets smeugiger, sensationeler en schokkender aan het publiek te presenteren dan hun concurrenten (Eberle & Eberle, 1993:20; Earl, 1995; Fischer, 25 September 1989:126-135; *Five O'Clock News* (KABC), 2 februari 1984; Hicks, 1991:194; Nathan & Snedeker, 1995:87-88).

Terwijl de kijkcijfers en de oplagen van de dag- en weekbladen omhoogschieten, worstelen verschillende redacties met de vraag hoe het toch mogelijk is dat het altijd Satz is die als eerste spectaculaire ontwikkelingen kan melden. Later blijkt uit gesprekken die de FBI heeft opgenomen dat Satz direct nadat MacFarlane KABC heeft beloofd dat het station van haar

in februari 1984 een exclusief verhaal krijgt, begonnen is met het maken van opnames in het *Children's Institute International*. De samenwerking tussen Satz en MacFarlane is zo'n succes, dat zij al vrij snel een verhouding met elkaar beginnen. Satz weet zich zo blijvend verzekerd van primeurs en MacFarlane kan via hem op een eenvoudige maar doeltreffende manier de publieke opinie blijven beïnvloeden (Eberle & Eberle, 1993:191, 194-195 en 383-384; Earl, 1995; Fischer, 25 September 1989:126-135; Hicks, 1991:194; Nathan & Snedeker, 1995:87-88). Het zal duidelijk zijn dat deze relatie de journalistieke neutraliteit en objectiviteit van Satz niet ten goede komt. Zijn samenwerking met MacFarlane in het nieuwsnet is immers zo persoonlijk geworden, dat hij die moeilijk meer kan opvoeren ter legitimering van zijn journalistieke onafhankelijkheid. Bij de media lijkt men zich daar nog niet van bewust, want Satz wordt door de televisiestations geprezen voor zijn McMartin-reportages en krijgt daarvoor van hen twee *Golden Mike Awards*. Kennelijk past een kritische houding dan niet in het maatschappijbeeld van degenen van wie de media afhankelijk zijn (Eberle & Eberle, 1993:20).

Niet lang nadat de media de affaire rond de McMartin *Pre-School* hebben opgepikt, grijpt de angst in de Verenigde Staten snel om zich heen. Overal in het land worden beschuldigingen van seksueel misbruik geuit naar medewerkers van kinderdagverblijven. Een aanzienlijk aantal van hen wordt door de politie aangehouden. In sommige gevallen komt het ook tot strafrechtelijke vervolgingen. Verder worden buurtwachten als de *Preschool Safety Task Force* opgezet, die zich richten op de bestrijding van seksueel misbruik in kinderdagverblijven (Earl, 1995; Nathan & Snedeker, 1995:82 en 90). Bovendien heeft de affaire de aandacht getrokken van de nationale politiek. Het Congres is dan al enkele jaren bezig met onderzoek naar de voor kinderen schijnbaar steeds gevaarlijker wordende samenleving. Mede door de perikelen rond de McMartin *Pre-School* is het Congres zich ook gaan richten op mogelijke misstanden in kinderdagverblijven. Dezelfde professionele bronnen die zich in dit verband in de media profileren, worden door het Congres uitgenodigd om hun visie ter zake te geven. Onder hen is ook MacFarlane. Tijdens een hoorzitting over seksueel misbruik van kinderen in kinderdagverblijven verklaart zij dat de Verenigde Staten kampen met een samenzwering van georganiseerde kindermishandelaars. Die zouden zulke goede contacten hebben met de financiële wereld en de justitiële autoriteiten dat zij nooit gepakt kunnen worden (Eberle & Eberle, 1993:23; Jenkins, 1998:134; Nathan & Snedeker, 1995:91). Ondertussen is een zich snel uitbreidende groep ouders ervan overtuigd geraakt dat eigenlijk alleen maar de satanisten achter de gebeurtenissen op de McMartin *Pre-School* kunnen zitten. Die zouden de kinderen eerst hebben verdoofd en hen daarna op dit kinderdagverblijf en op andere locaties tijdens rituelen hebben misbruikt. Enkele psychiaters bevestigen het vermoeden van de ouders. Zij beweren dat er sprake is van een internationale satanische samenzwering, waarvan kinderdagverblijven slechts een klein onderdeel zouden vormen. Mede door de verwickelingen rond dit kinderdagverblijf en de ongebreidelde aan-

dacht van de media voor deze zaak, gonst het in de Verenigde Staten van de geruchten over satanisten die op grote schaal kinderen zouden misbruiken. Binnen een jaar is er, alleen al in het gebied rond Los Angeles, sprake van vermeend satanisch ritueel misbruik in 63 andere kinderdagverblijven (Nathan en Snedeker, 1995:89; Wright, 1994:58).

Na een bijna twee jaar durend vooronderzoek oordeelt zowel de *grand jury* als de rechter dat er voldoende grond is voor een strafproces tegen de verdachten (Eberle en Eberle, 1993:21-22 en 29; Earl, 1995:76-131; Nathan en Snedeker, 1995:88). Desondanks trekken de openbare aanklagers voor het begin van het proces de aanklachten tegen vijf van de zeven verdachten in. Deze opzienbarende beslissing is het directe gevolg van een machtswisseling binnen het *district attorney's office*. Het is Robert Philibosian namelijk niet gelukt om via de McMartin-zaak zo veel bekendheid en populariteit te verwerven dat hij zijn positie als *district attorney* kan behouden. Zijn opvolger Ira Reiner vindt het bewijs tegen de vijf verdachten zo flinterdun dat hij ervan afziet om hen voor de rechter te brengen. Hoewel ook het bewijs tegen Buckey en zijn moeder uiterst mager is, zet Reiner het strafproces tegen hen wel door (Eberle en Eberle, 1993:30 en 120-121; Nathan en Snedeker, 1995:74-75, 87 en 92).

De openbare aanklagers hebben hun zaak gebaseerd op twee soorten bewijs. De in beslag genomen voorwerpen vormen de eerste groep bewijsmiddelen. Zo zou een rubberen eendje aantonen dat Buckey geïnteresseerd is in kinderen. Verder zou uit zijn *Playboy*-verzameling blijken dat hij een man is met bizarre behoeften, verdorven verlangens en maniakale lusten. En de afstudeertoga van zijn zus zou in werkelijkheid een satanisch gewaad zijn. Volgens de openbare aanklagers wijzen deze voorwerpen tezamen op een preoccupatie met oraal-genitale contacten en kinderen (Eberle en Eberle, 1993:140 en 175). De tweede groep bewijsmiddelen wordt gevormd door de verklaringen van de kinderen en de bevindingen van het CII-team. Om hun bewijspositie te versterken roepen de openbare aanklagers naast de CII-medewerkers en de kinderen die het meest overtuigend hun verhaal kunnen vertellen, ook verschillende ouders, bekenden van de verdachten en deskundigen op als getuigen. Als de advocaten hen aan een kruisverhoor onderwerpen, wordt steeds duidelijker dat er helemaal geen strafproces tegen beide verdachten gevoerd zou moeten worden. Geen enkele getuigenverklaring levert bewijs op van de ten laste gelegde feiten. Daarentegen blijkt wel dat het CII en de justitiële autoriteiten tijdens hun onderzoeken niet onbevooroordeeld te werk zijn gegaan. Ze hebben zich uitsluitend gericht op het vinden van bewijzen die hun visie lijken te bevestigen. (Zie voor een gedetailleerde beschrijving van deze verhoren Eberle en Eberle, 1993:39-320.) Na een bijna 2,5 jaar durend proces komt de *petit jury* tot de conclusie dat er meer dan redelijke twijfel bestaat over de schuld van de verdachten. Op 18 januari 1990 worden Buckey en zijn moeder vrijgesproken, zij het dat de *petit jury* ten aanzien van 13 aanklachten niet tot een unaniem oordeel is gekomen (Eberle en Eberle, 1993:352-353; Nathan en Snedeker, 1995:92).

In de week na de vrijspraak volgt een publiciteitsgolf waarin de meeste media benadrukken dat Buckey en zijn moeder toch schuldig zijn. Zo laat de televisie volop beelden zien van demonstraties en dozen met duizenden brieven, waarin een nieuw proces wordt geëist. De voormalige verdachten en hun advocaten krijgen nauwelijks de gelegenheid zich hiertegen te verweren (Eberle en Eberle, 1993:354-355). Journalist David Shaw is een van de weinigen die de gang van zaken in deze affaire en de eenzijdige berichtgeving daarover in de media aan de kaak stelt. Voor de serie artikelen waarin hij zowel zijn collega's bij de *Los Angeles Times* als de andere media beschuldigt van hysterie, sensationisme en een *lynch mob*-syndroom, krijgt hij later dat jaar de *Pulitzer Prize* voor kritische journalistiek (Shaw, 19-20 en 22 januari 1990; www.pulitzer.org).

Het is de openbare aanklagers natuurlijk niet ontgaan dat de publieke opinie nog steeds tegen de voormalige verdachten is en zij laten geen mogelijkheid onbenut om te benadrukken dat ook voor hen vaststaat dat Buckey en zijn moeder schuldig zijn. Op 31 januari 1990 maken zij bekend dat zij op grond van de dertien overgebleven aanklachten een nieuw proces beginnen tegen de (voormalige) verdachten. Net als het besluit tot strafrechtelijke vervolging in 1983, lijkt deze beslissing niet te zijn gebaseerd op juridische argumenten, maar op persoonlijke c.q. politieke overwegingen. De verkiezingen staan namelijk weer voor de deur. *District attorney* Ira Reiner wil graag herkozen worden en John Van De Kamp, de *attorney general* van California, heeft zijn zinnen gezet op het gouverneurschap van die staat. Door toe te geven aan de druk van de publieke opinie, hopen zij stemmen te winnen en de verdachten in een nieuw proces alsnog veroordeeld te krijgen. Zij falen echter op beide punten. Zowel Reiner als Van De Kamp verliest de verkiezingen en het proces wordt op 27 juli 1990 door de rechter nietig verklaard, omdat de *petit jury* er opnieuw niet uitkomt. De openbare aanklagers trekken hierna alle aanklachten in (Eberle en Eberle, 1993:352-355, 359-361, 375 en 410; Nathan en Snedeker, 1995:92).

Ontuchtschandaal in Oude Pekela

Het ontuchtschandaal in Oude Pekela begint als een moeder begin mei 1987 bloed in de onderbroek van haar 4-jarige zoontje ontdekt. Zij gaat met hem naar de huisartsenpraktijk van Fred Jonker en Ietje Jonker-Bakker en krijgt daar te horen dat er mogelijk ontucht met haar kind is gepleegd. De moeder zoekt direct contact met de ouders van het vriendje, waarmee haar zoontje die bewuste middag heeft gespeeld, en met zijn kleuterleidsters. Vanaf dat moment worden de kinderen bijna continu ondervraagd: thuis door hun ouders, op school door de kleuterleidsters. De politie start gelijk een onderzoek als beide ouderparen op 9 mei 1987 aangifte doen. Hoewel zij geen bewijzen vindt die zouden kunnen duiden op ontucht, gonst het in Oude Pekela al van de geruchten. De autoriteiten besluiten daarom een voorlichtingsavond te organiseren voor ouders met kinderen in de leeftijd van 3 tot en met 5 jaar. Die worden daar eerst voorgelicht over signalen van seksueel misbruik, waarna hen wordt gevraagd of zij belangrijk afwijkend gedrag van hun kinderen aan de hulpver-

leners en de politie willen doorgeven. Eenmaal thuis gaan veel ouders het gedrag van hun kind interpreteren aan de hand van die signalen. Een aanzienlijk aantal ouders concludeert vervolgens dat hun kind misbruikt is. Terwijl het aantal vermeende ontuchtgevallen zich zo snel uitbreidt, verklaart persofficier van justitie Michiel Severein dat de omvang van de affaire niet terecht is. Hij vindt de verklaringen van de kinderen verward, tegenstrijdig en zo weinig concreet dat er niet uit kan worden opgemaakt dat zij in handen zijn gevallen van volwassenen, die hen naar een woning of een andere lokatie hebben gebracht. De ouders zijn niet te spreken over de uitlatingen van de persofficier van justitie en zij steken hun ongenoegen niet onder stoelen of banken (Abrahams, 20 juni 1987:20-23; Rossen, 1989:37-43, 104-105, 110-114 en 163-165).

Oude Pekela is na de botsing met Severein in twee kampen verdeeld. De meeste dorpsbewoners geloven niets van de steeds fantastischer wordende verhalen van de kinderen. Daarentegen zijn veel van de betrokken ouders er vast van overtuigd dat er wel degelijk met hun kind ontucht is gepleegd. Zowel zij als de kleuterleidsters zetten dan ook hun ondervragingen voort. Bovendien vormen zij onder aanvoering van het huisartsenechtpaar Jonker een front tegen de justitiële autoriteiten en de rest van de dorpsgemeenschap. Zij confronteren hun opponenten direct met de gevaren die kinderen kunnen lopen. Jonker bezoekt bijvoorbeeld met een tomeloze inzet gezinnen met jonge kinderen om hen te vertellen dat ook hun kind in handen is gevallen van de ontuchtplegers. Hij weet zo op een eenvoudige, maar bijzonder effectieve manier de publieke opinie in het dorp te beïnvloeden (Rossen, 1989:12 en 42-43). De sfeer in Oude Pekela is om te snijden en dit wordt er niet beter op als de rijkspolitie op 6 juni 1987 een persbericht uitgeeft, waarin wordt gesteld dat inmiddels 70 meldingen over ontucht met kinderen bij haar zijn binnengekomen. In enkele gevallen zouden clowns de ontucht hebben gepleegd. Tot dat moment hebben alleen de regionale media zich voor deze zaak geïnteresseerd. Persbureau ANP is al op 13 mei 1987 op de hoogte van de verwickelingen in Oude Pekela, maar de nationale media besluiten dan niets met die informatie te doen. Zij zien het ontuchtschandaal als een incident en twijfelen aan de nieuwswaardigheid ervan. Als het aantal van 70 meldingen in de regionale dagbladen wordt gepubliceerd, nemen de nationale media dit echter direct over en wordt Oude Pekela wereldnieuws. Uit binnen- en buitenland stromen journalisten toe (*Journal* (NOS), 6 juni 1987; Van Keimpema, 9 juni 1987; Phylipsen, 9 juni 1987; Rossen, 1989:89; Van Schoonhoven, 9 juni 1987; *Televizier* (AVRO), 9 juni 1987).

Het persbericht veroorzaakt grote beroering in het dorp. Zo komt het genoemde aantal van 70 meldingen voor de ouders als een complete verrassing. Doordat de politie tegenover hen heeft volgehouden dat nooit meer dan 30 à 40 kinderen bij de zaak betrokken zijn geweest, denken de ouders dat de politie gegevens heeft achtergehouden (Abrahams, 20 juni 1987:23; Ter Horst, 10 juni 1987; Vergeer, 10 juni 1987). Bovendien veroorzaakt het idee dat uitgerekend clowns ontucht met de kinderen zouden hebben gepleegd zowel in Oude Pekela als in de rest van Nederland grote onrust. Clowns zijn immers graag geziene gasten

op kinderfeestjes waar zij vrijelijk contact hebben met kinderen. De spanningen lopen hierdoor steeds meer op. Bij de geringste aanleiding reageert de bevolking furieus. Zo wordt in Enschede en in Winschoten een man door buurtbewoners uit de auto gesleurd op verdenking van kinderlokkerij. En in Oude Pekela zelf worden veel onbekende mannen gesignaleerd die met kinderen willen praten; het blijken geen kinderlokkers te zijn, maar journalisten (Abrahamse, 18 juni 1987; Rossen, 1989:60 en 65-67).

Ondertussen blijven politie en justitie hun twijfels houden over de verhalen van de kinderen, want ook na wekenlang onderzoek is er nog geen enkel bewijs gevonden. Om de zaak niet verder te laten escaleren en de ouders gerust te stellen, besluit het Openbaar Ministerie de gepensioneerde psychiater Gerrit Mik als extern deskundige bij het opsporingsonderzoek te betrekken. Die benoeming is nogal opmerkelijk, omdat Mik dan al zeven jaar niet meer als psychiater werkzaam is geweest. Hij heeft in die periode voor D'66 in de Tweede Kamer gezeten. Daar komt bij dat hij vooral ervaring heeft met adolescenten en niet met jonge kinderen. Mik is dus wel deskundig, alleen niet op het terrein waarvoor justitie hem inschakelt. De psychiater laat zich echter door dit soort details niet weerhouden. Hij denkt het hiaat in zijn praktijkervaring te kunnen compenseren met een nieuwe, door zijn vrouw Coby bedachte aanpak. Deze methode-Coby gaat ervan uit dat kinderen de waarheid vertellen als men hen de onwaarheid voorhoudt. Na zo 25 kinderen te hebben ondervraagd, concludeert Mik dat 30 à 35 kinderen seksueel zijn misbruikt (Abrahams, 6 februari 1988:21-23; Abrahamse, 19 januari 1988; *Brandpunt* (KRO), 22 januari 1988; Hofstede, 6 februari 1988:18-22; Van der Meulen, 29 januari 1988:10-13; Phylipsen en Tromp, 22 januari 1988). Terwijl de psychiater niet twijfelt aan de authenticiteit van de verhalen van de kinderen, hebben veel wetenschapsbeoefenaren grote moeite met zijn conclusies, omdat die zijn verkregen met de niet bepaald wetenschappelijke methode-Coby (Abrahams, 6 februari 1988:21-23; Hofstede, 6 februari 1988:18-22). Op zijn beurt is Mik weinig te spreken over het feit dat hij door deze deskundigen in de media wordt neergezet als de 'sjamaan van het noorden' en de 'Gekke Gerritje van de Nederlandse jeugdpsychiatrie' (Van der Meulen, 12 februari 1988:10). Het zal duidelijk zijn dat het rapport van Mik niet de duidelijkheid en rust brengt waarop het Openbaar Ministerie heeft gehoopt.

Onder leiding van het huisartsenechtpaar Jonker zijn de ouders inmiddels een landelijk offensief begonnen om de justitiële autoriteiten nog meer onder druk te zetten. Zij profileren zich in de media, die graag bereid blijken te zijn om hen een platform te bieden waar zij hun visie aan een groot publiek kunnen presenteren en toelichten. Bovendien zoeken zij contact met onder meer Tweede Kamerleden en wetenschapsbeoefenaren om hun positie in het debat te verstevigen. De kring van medestanders breidt zich zo gestaag uit. Zij krijgt ook steeds meer het karakter van een sociale beweging, die snel inspeelt op actuele gebeurtenissen door de publieke opinie vooral via de massamedia te beïnvloeden. Dit blijkt goed uit de manier waarop de Jonker-beweging publiekelijk omgaat met het besluit van het Openbaar Ministerie om het opsporingsonderzoek op 15 januari 1988 te staken. Dezelfde

avond al doen enkele ouders en huisarts Jonker in het *Journal* respectievelijk de actualiteitenrubriek *Brandpunt* hun beklag over deze beslissing en de volgende ochtend doet een aantal ouders hun verhaal in een paginagroot artikel in dagblad *De Telegraaf* (*Brandpunt* (KRO), 15 januari 1988; *Journal* (NOS), 15 januari 1988; Koring, 16 januari 1988). Het is opmerkelijk dat de ouders zo gemakkelijk toegang krijgen tot de media. Het zijn immers niet-professionele bronnen, voor wie doorgaans slechts een kleine rol in de berichtgeving is weggelegd (Leurdijk, 1999:193; Vasterman en Aerden, 1995: 125). In het ontuchtsschandaal echter blijken zij voor de media geen subjectieve informatie-illustratie te zijn, maar objectieve informatieverstrekkers. In zo'n situatie krijgen persoonlijke meningen soms de status van feiten. De kans daarop wordt nog eens vergroot als professionele bronnen zich geroepen voelen om formeel te reageren op de uitlatingen van niet-professionele bronnen.

Dit is precies wat er gebeurt in het ontuchtsschandaal, want politie en justitie komen door het mediaoffensief hevig onder vuur te liggen. Zo noemt Justitie-woordvoerder Piet Stofelen (PvdA) het staken van het opsporingsonderzoek voorbarig en onbegrijpelijk en de Amsterdamse hoogleraar familie- en jeugdrecht Jaap Doek vindt de manier waarop aan het ontuchtsschandaal is gewerkt een schande. Het komt tot een uitbarsting als psychiater Mik de verontruste ouders tijdens een informatieavond vertelt dat de dingen die hij in zijn onderzoek heeft aangetroffen elke beschrijving tarten (Abrahamse, 30 januari 1988; *Brandpunt* (KRO), 22 januari 1988; *Jeugdjournal* (NOS), 21-22 januari 1988; *Journal* (NOS), 21-22 januari 1988; Koring, 18 januari 1988; Koring en De Koning, 22 januari 1988; Phylipsen, 23 januari 1988; Phylipsen en Tromp, 22 januari 1988; Rossen, 1989:180-186). De situatie wordt in de weken daarna zo explosief dat minister van Justitie Korthals Altes besluit naar Oude Pekela te gaan om de toestand zelf in ogenschouw te kunnen nemen (*Jeugdjournal* (NOS), 4 februari 1988; *Journal* (NOS), 4 februari 1988; De Koning, 5 februari 1988; Phylipsen, 5 februari 1988). Zijn interventie en het offensief van de Jonker-beweging leiden weliswaar tot de heropening van het onderzoek door een nieuw onderzoeksteam, maar ook deze rechercheurs blijken niet in staat om ook maar enig bewijs van de vermeende ontucht te vinden. Op 17 oktober 1988 wordt het opsporingsonderzoek definitief stopgezet (*Journal* (NOS), 17 oktober 1988; Meuleman, 18 oktober 1988).

In het ontuchtsschandaal is tot dan toe alleen sprake geweest van seksueel misbruik van kinderen. Dit verandert in 1989 als de actualiteitenrubriek *Tijdsein* meldt dat het bij het ontuchtsschandaal in Oude Pekela zou zijn gegaan om satanisch ritueel misbruik. Volgens *Tijdsein* hebben zowel de ouders als psychiater Mik tegenover het onderzoeksteam verklaringen over rituele slachtingen van kinderen en volwassenen afgelegd, maar de justitiële autoriteiten in Oude Pekela zouden dit hebben ontkend (*Tijdsein* (EO), 14 juni 1989). Dit idee wordt direct opgepikt door het echtpaar Jonker. Twee maanden na de reportage houden de huisartsen al een lezing op de London University in Groot Brittannië over het vermeende grootschalige satanisch ritueel misbruik in Oude Pekela en de enigszins aangepaste tekst

daarvan wordt in 1991 in het *International Journal on Child Abuse and Neglect* gepubliceerd (Jonker en Jonker-Bakker, 1991:191-196). Hoewel critici het maar niets vinden dat dergelijke 'opruimende artikelen' in professionele tijdschriften worden geplaatst (Zie onder meer: Putnam, 1991:175-179), staan Fred Jonker en Ietje Jonker-Bakker sindsdien in de Verenigde Staten bekend als dé Nederlandse deskundigen op het gebied van satanisch ritueel misbruik (Noblitt en Perskin, 2000:57 en 65-66; De Young, 2002:87-89).

Na hun succesvolle missie in de Verenigde Staten probeert het echtpaar Jonker ook het thuisfront ervan te overtuigen dat het de satanisten zijn geweest, die destijds honderden kinderen in Oude Pekela seksueel zouden hebben misbruikt. Zij publiceren hun bevindingen in 1994 in het *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* (Jonker en Jonker-Bakker, 1994:251-276), maar de critici en sceptici blijken niet onder de indruk van hun betoog. Zowel in de media als in de vakliteratuur uiten zij grote kritiek op het in hun ogen slecht uitgevoerde onderzoek en op de vergaande conclusies die de huisartsen daaraan verbinden (Hofstede, 16 mei 1994; Vroon, 2 april 1994; Wessel en Merckelbach, 1994:554-556). Na dit echee is de rol van Fred Jonker en Ietje Jonker-Bakker in Nederland uitgespeeld. In de Verenigde Staten zijn zij echter tot op de dag van vandaag graag geziene gasten op conferenties en seminars over satanisch ritueel misbruik. Nog steeds verschijnen daar artikelen van hun hand, waarin zij blijven volharden dat er toentertijd in Oude Pekela écht iets is gebeurd (Jonker en Jonker-Bakker, 1997:541-556).

Analyse

In de literatuur¹ worden de affaire rond de McMartin *Pre-School* en het ontuchtscandaal in Oude Pekela gezien als een schoolvoorbeeld van massahysterie: een collectieve misvatting dat een bepaalde maatschappelijke ontwikkeling of een specifieke groep een bedreiging vormt voor de samenleving. Dergelijke waanideeën ontstaan door een uit bezorgdheid en angst plaatsgevonden herdefiniëring van een dubbelzinnige situatie (Goode en Ben-Yehuda, 1994:111; Miller, 1985:98-100; Smelser, 1962:85). Dit roept de vraag op waarom men juist op deze zaken zo buitenproportioneel heeft gereageerd. Het is immers niet erg waarschijnlijk dat de kinderdagverblijven in de Verenigde Staten een dekmantel vormen voor een internationale satanische samenzwering. Even onwaarschijnlijk is het dat in Oude Pekela tientallen kinderen zijn ontvoerd en op afgelegen plekken seksueel zijn misbruikt, zonder dat hun ouders hen op enig moment hebben gemist. Opmerkelijk genoeg raken veel mensen, waaronder enkele ouders van de betrokken kinderen, daar toch van overtuigd. Om te achterhalen hoe dit mogelijk is, bespreek ik eerst enkele relevante overeenkomsten en verschillen tussen de Verenigde Staten en Nederland.

Het debat over de negatieve aspecten van seksualiteit, dat sinds de jaren zeventig in de Verenigde Staten, Nederland en andere Westerse landen wordt gevoerd, is van wezenlijk belang geweest in het ontstaan van de massahysterie in deze zaken. Uit dit debat is namelijk gebleken dat een aanzienlijk aantal kinderen al dan niet voor pornografische doeleinden

seksueel wordt misbruikt. Mede daardoor raakt een deel van de bevolking van deze landen er niet alleen van overtuigd dat de samenleving voor kinderen steeds gevaarlijker wordt, maar wordt zij ook ontvankelijker voor ideeën die hun gevoelens van angst en onrust lijken te bevestigen. Bovendien krijgt zij meer en meer het idee dat de overheid niet in staat is om kinderen tegen alle mogelijke gevaren te beschermen. In dit klimaat kunnen de bevolking en de overheid het zich gewoonweg niet permitteren om te twijfelen aan de juistheid van de beweringen en beschuldigingen in de McMartin-zaak en het ontuchtchandaal in Oude Pekela.

Hoewel de voedingsbodem voor de massahysterie in dit opzicht in beide landen nagenoeg gelijk is, hebben de bevolking en de hulpverlening, de media, de politiek en de strafrechtspraktijk op uiteenlopende wijze op deze zedenzaken gereageerd. Dit heeft vooral te maken met het feit dat morele kwesties in deze landen heel verschillend worden benaderd. In de Verenigde Staten is veelal sprake van een moralisering, politisering en criminalisering van maatschappelijke problemen, die als een bedreiging worden gezien voor de traditionele normen en waarden van de samenleving. Daarentegen is in Nederland sprake van een pragmatische aanpak, waarbij de overheid zo veel mogelijk probeert via overleg met hulpverleningsinstellingen, de justitiële autoriteiten en belangengroepen een dialoog op gang te brengen waarin wordt gezocht naar een weloverwogen en breed gedragen oplossing.² Bovendien geldt dat conservatieve religieuze groepen in de Verenigde Staten veel meer invloed hebben dan in Nederland. Hun invloed c.q. het ontbreken daarvan heeft er in belangrijke mate toe bijgedragen dat de affaire rond de McMartin *Pre-School* al vrij snel in een religieuze context is geplaatst en dat dit bij het ontuchtchandaal te Oude Pekela niet is gebeurd.

Tenslotte staat de massahysterie rond de McMartin *Pre-School* niet op zichzelf. Zij is een onderdeel van de morele paniek over satanisch ritueel misbruik, die de Verenigde Staten in de tweede helft van de jaren tachtig in haar greep heeft. Een morele paniek is een maatschappelijke reactie op omstandigheden, een episode, een persoon of een groep personen, die als een bedreiging voor de maatschappelijke waarden en belangen wordt gezien. Zo'n paniek wordt versterkt door uitgebreide media-aandacht voor het fenomeen en bijdragen van zich snel uitbreidende groepen actoren op verschillende maatschappelijke terreinen (Cohen, 1972:9). Tijdens de morele paniek over satanisch ritueel misbruik raakt een groot deel van de bevolking ervan overtuigd dat satanische culten, die deel zouden uitmaken van een internationale ondergrondse, strak geleide en geheime organisatie, alleen al in de Verenigde Staten verantwoordelijk zijn voor meer dan 50.000 mensenoffers per jaar (Bromley, 1991:53; Goode en Ben-Yehuda, 1994:57; Lanning, 1992:1 en 3). Als gevolg van dit idee zijn tienduizenden mensen ervan beschuldigd dat zij satanisch ritueel misbruik zouden hebben gepleegd, zijn duizenden mensen daarvoor daadwerkelijk vervolgd en zijn minstens honderd van hen veroordeeld tot jarenlange en soms zelfs levenslange gevangenisstraffen. Daarentegen staat de massahysterie rond het ontuchtchandaal in Oude Pekela op zichzelf.

Van een morele paniek over satanisch ritueel misbruik of wat voor zedendelict dan ook is in Nederland geen sprake. In 1989 is door *Tijdsein* wel de mogelijkheid geopperd dat de gebeurtenissen in Oude Pekela verband houden met satanisch ritueel misbruik (*Tijdsein* (EO), 14 juni 1989), maar bijna niemand houdt serieus rekening met die mogelijkheid.

Naast deze overeenkomsten en verschillen tussen de Verenigde Staten en Nederland, zijn er ook factoren die in de onderhavige zaken concreet hebben bijgedragen aan het ontstaan en de bestendiging van de massahysterie. Zo heeft de bevolking van de Verenigde Staten al een negatief beeld van kinderdagverblijven in het algemeen vóórdat de affaire rond de *McMartin Pre-School* begint. Dit komt onder meer doordat de regering-Reagan begin jaren tachtig flink heeft gesnoeid in de subsidies, waardoor kinderdagverblijven genoodzaakt zijn om met minder personeel meer kinderen op te vangen tegen sterk verhoogde prijzen (Benjamin, 1990:210; De Young, 1998:260). Bovendien hebben verschillende psychologen betoogd dat kinderdagverblijven onmogelijk in staat zijn om kinderen op een adequate wijze op te vangen en te verzorgen. Volgens hen kunnen kinderen later ernstige emotionele en sociale problemen krijgen als die in de eerste twee levensjaren regelmatig van hun primaire hechtingspersoon (meestal de moeder) worden gescheiden (Benjamin, 1990:208-210; Hite, 1994:58). Verder leeft vooral in behoudende christelijke kringen het idee dat een goede moeder haar kinderen niet naar een kinderdagverblijf brengt om buitenshuis te kunnen werken, maar zich geheel wijdt aan het huishouden en de opvoeding van haar kinderen (Ammerman, 1987:136).

Daarbij komt dat de hulpverlening en de overheid nalaten om de gemoederen tot bedaren te brengen. Niet zelden wegens persoonlijke belangen, grijpen zij juist elke gelegenheid aan om in de media de ernst van het probleem te onderstrepen. Het systeem van gekozen openbare aanklagers en rechters werkt in dit opzicht faciliterend, omdat daardoor soms juridische argumenten ondergeschikt worden gemaakt aan het behalen van een verkiezingszege. De bijna onophoudelijke confrontatie met de al dan niet reële gevaren die de kinderen in de samenleving bedreigen, versterkt de bij de bevolking levende bezorgdheid en angst. Op hetzelfde moment lijkt het gevaar dat kinderdagverblijven voor kinderen zouden vormen door de interactie tussen ouders, hulpverleners, media en justitiële autoriteiten steeds groter te worden. Tezamen met de al bij een groot deel van de bevolking levende gevoelens van angst en onrust, heeft deze zichzelf versterkende spiraal uiteindelijk geleid tot de massahysterie over kinderdagverblijven. In de Verenigde Staten is de naam *McMartin* inmiddels een synoniem geworden voor slecht opsporingsonderzoek en sensatiejournalistiek (Jenkins, 1998:168).

Wat bij het ontuchtsschandaal in Oude Pekela opvalt is dat de dorpsgemeenschap zo weinig vertrouwen heeft in het functioneren van de overheid. Dit negatieve beeld is in de jaren zeventig ontstaan als er een eind komt aan de in Oude Pekela gevestigde strokarton-industrie. Het merendeel van de arbeiders wordt door de sluiting van de fabrieken definitief werkloos, want uitzicht op een andere baan is er in de meeste gevallen niet. Veel ontslagen

arbeiders houden de overheid daarvoor direct verantwoordelijk. Zij voelen zich niet serieus genomen en vinden dat de overheid hen in de kou heeft laten staan (www.veenkoloniaalmuseum.nl/industrie.htm). Deze maatschappelijke onvrede heeft tot op zekere hoogte het verloop van de gebeurtenissen in het ontuchtsschandaal beïnvloed. Mede hierdoor hecht een aanzienlijk aantal ouders namelijk nauwelijks waarde aan van de overheid of andere gezaghebbende instanties afkomstige informatie, waaruit zij zouden hebben kunnen afleiden dat met de kinderen waarschijnlijk geen ontucht is gepleegd. De kop boven een artikel in *de Volkskrant* is in dit verband veelzeggend: 'De grootste clown zit bij justitie' (Koring, 16 januari 1988; Koring en De Koning, 22 januari 1988; Phylipsen, 10 juni 1987; Phylipsen, 23 januari 1988). Verder heeft het echtpaar Jonker het ontuchtsschandaal naar steeds hogere spanningsniveaus gestuwd. Hun bijdrage springt vooral in het oog, omdat die haaks staat op hetgeen men van huisartsen zou verwachten. Het echtpaar Jonker heeft immers de vertrouwensrelatie met hun patiënten niet gebruikt om de betrokken ouders gerust te stellen, maar juist alles in het werk gesteld om hun gevoelens van bezorgdheid en angst aan te wakkeren. Zij zijn daartoe in staat omdat de ouders hen zien als deskundigen, die weten waar ze over praten. Dit idee wordt versterkt door het feit dat beide huisartsen publiekelijk worden gesteund door een aantal wetenschapsbeoefenaren en politici.

Tenslotte heeft de enorme publiciteit rond het ontuchtsschandaal een belangrijke rol gespeeld in de steeds verder escalerende verhoudingen tussen de ouders en de justitiële autoriteiten. Doordat de ouders geen ervaring hebben in het omgaan met de media, hebben zij van tevoren niet goed kunnen inschatten hoe eenvoudig die met hen aan de haal kunnen gaan zonder dat zij daar ook maar iets tegen kunnen ondernemen. Verder neemt door de publiekelijke belangstelling rond hun persoon de druk op henzelf en hun gezin erg toe. In zo'n situatie is het goed voorstelbaar dat sommigen zich door de waan van de dag laten meeslepen. Daar komt nog eens bij dat bronnen door hun contacten met de media regelmatig in een bepaalde positie worden gemanoeuvreed waar zij maar heel moeilijk weer uit kunnen komen. Als men eerst in een dagblad- of televisie-interview vol overtuiging zegt dat met de kinderen ontucht is gepleegd, kan men eigenlijk niet meer terug als daarna zou blijken dat dit helemaal niet het geval is. Wil men geen gezichtsverlies lijden, dan zal men moeten voortgaan op de ingeslagen weg. Mede hierdoor zijn sommigen tot op de dag van vandaag blijven volhouden dat in Oude Pekela het meest massale en perverse seksmisdrijf met jonge kinderen is gepleegd waarvan de wereld ooit kennis heeft genomen.³ Dit beeld bestaat overigens niet alleen in Nederland, maar ook in het buitenland (Constantine, 1995:115).

Literatuur

Abrahams, F. (1987, 20 juni). Fantastische vertellingen: De massahysterie over ontucht met kleuters in Oude Pekela. *Elsevier* 20-24.

- Abrahams, F. (1988, 6 februari). De psychiater en zijn zekerheden: Hoe professor Mik het schandaal van Oude Pekela onderzocht. *Elsevier*, 21-24.
- Abrahamse, M. (1987, 18 juni). Hoogleraar noemt reactie op 'Oude Pekela' massahysterie. *NRC Handelsblad*.
- Abrahamse, M. (1988, 19 januari). Psychiater vermoedt seks met kinderen Oude Pekela. *NRC Handelsblad*.
- Abrahamse, M. (1988, 30 januari). De verschillende vragen van Oude Pekela: Van daders geen spoor. *NRC Handelsblad*.
- Ammerman, N. T. (1987). *Bible Believers: Fundamentalists in the Modern World*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Benjamin, J. (1988). *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination*, London: Virago.
- Brandpunt* (KRO), 15 januari 1988.
- Brandpunt* (KRO), 22 januari 1988.
- Brants, C. H. en Brants K.L.K. (1991). *De sociale constructie van fraude*, Pompe reeks deel 3, Dissertatie Universiteit van Amsterdam, Arnhem, Gouda: Quint.
- Bromley, D.G. (1991). Satanism: The New Cult Scare. In James T. Richardson, J.T., Best, J. & Bromley, D.G., eds.), *The Satanism scare*, New York, NY: Aldine de Gruyter (pp. 49-72).
- Constantine, A. (1995). *Psychic Dictatorship in the U.S.A.*, Los Angeles, CA: Feral House.
- Eberle, P. & Eberle, S. (1993). *The Abuse Of Innocence: The McMartin Preschool Trial*, Buffalo, NY: Prometheus Books.
- Earl, J. (1995). The Dark Truth About the Dark Tunnels of McMartin. *Issues in Child Abuse Accusations*, 7 (2) pp. 76-131.
- Fischer, M.A. (1989, 25 september). A Case of Dominoes. *Los Angeles Magazine* pp. 126-135.
- Five O'Clock News* (KABC), 2 februari 1984.
- Goode, E. & Ben-Yehuda, N. (1994). *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Hicks, R.D. (1991). *In Pursuit of Satan: The Police and the Occult*. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- Hite, S. (1994). *Het Hite-rapport over het gezin*. Baarn: Anthos.
- Hofstede, P. (1988, 6 februari). De sjamaan van het noorden: Gain gesoes, gain gedonder: prof. Gerrit Mik en de methode-Coby, of de 'waarheid' van Oude Pekela. *Haagse Post*, pp. 18-22.
- Hofstede, P. 1994 (16 mei). Televisie maakt incest tot folklore. *NRC Handelsblad*.
- Horst, P. ter (1987, 10 juni). Ontucht met peuters en kleuters in Oude Pekela 'professioneel opgezet' *NRC Handelsblad*.
- Jenkins, P. (1998). *Moral Panic: Changing Concepts of the Child Molester in Modern America*. New Haven: Yale University Press.
- Jeugdjournaal* (NOS), 21 januari 1988, 22 januari 1988 en 4 februari 1988.

- Jonker, F. en Jonker-Bakker, I. (1991). Experiences with Ritualist Child Sexual Abuse: A Case Study from The Netherlands. *International Journal on Child Abuse and Neglect*, (15) 3, 191-196.
- Jonker, F. en Jonker-Bakker, I. (1994). Onderzoek in Oude Pekela. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 251-276.
- Jonker, F. en Jonker-Bakker, I. (1997). Effects of Ritual Abuse: The Results of Three Surveys in The Netherlands. *International Journal on Child Abuse and Neglect*, (21) 6, 541-556.
- Journal* (NOS), 6 juni 1987, 15 januari 1988, 21 januari 1988, 22 januari 1988, 4 februari 1988, 17 oktober 1988.
- Keimpema, A. van (1987, 9 juni). Angst in Oude Pekela na ontuchtscandaal: Zestig peuters misbruikt voor pornofilms. *De Telegraaf*.
- Koning, H. de (1988, 5 februari). Korthals Altes bezoekt Oude Pekela: Weer medewerking in kinderporno-affaire. *De Telegraaf*.
- Koring, C. (1988, 16 januari). 'Nachtmerrie van Oude Pekela' duurt voort...: Naast ontucht ook nog bedreigingen met de dood. *De Telegraaf*.
- Koring, C. (1988, 18 januari). Ouders willen dat ministers naar Oude Pekela komen. *De Telegraaf*.
- Koring, C. & Koning, H. de (1988, 22 januari). Emoties in Oude Pekela lopen hoog op: Onmacht justitie in sexschandaal wekt woede van ouders. *De Telegraaf*.
- Kromme, A. de (1988, 30 januari). Jeugdpsychiater prof. dr. G. Mik waarschuwt voor 'algehele maatschappelijke ontwrichting': "Laat Oude Pekela een les zijn". *De Telegraaf*.
- Lanning, K. V. (1992). *Child Sex Rings: A Behavioral Analysis For Criminal Justice Professionals Handling Cases of Child Sexual Exploitation*. Quantico, VA: National Center for Missing and Exploited Children, In cooperation with the Federal Bureau of Investigation.
- Leurdijk, A. (1999). *Televisiejournalistiek over de multiculturele samenleving*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam, Amsterdam: Het Spinhuis.
- McQuail, D. (2000). *McQuail's Mass Communication Theory: 4th Edition*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications.
- Meuleman, E. (1988, 18 oktober). Onderzoek Justitie naar kinderporno levert weinig nieuws op en gaat ijskast in: Oude Pekela is bittere ervaring rijker. *NRC Handelsblad*.
- Meulen, T. van der (1988, 29 januari). De emoties rond de kinderlokken in Oude Pekela: Jeugdpsychiater Gerrit Mik: 'Ik ben razend'. *De Tijd*, pp. 10-13.
- Meulen, T. van der (1988, 12 februari). Gerrit Mik en de aanvallen op zijn Oude Pekela-onderzoek: 'Mijn rapport is heel concreet'. *De Tijd*, pp. 10-13.
- Miller, D. L. (1985). *An Introduction to Collective Behavior*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Nathan, D. & Snedeker, M. (1995). *Satan's Silence: Ritual Abuse and the Making of a Modern American Witch Hunt*. New York, NY: Basic Books.
- Noblitt, J. R. & Perskin, P.S. (2000). *Cult and Ritual Abuse: Its History, Anthropology, and Recent Discovery in Contemporary America*. Revised Edition, Westport, Conn.: Praeger.

- Phylipsen, W. (1987, 9 juni). Zeventig kinderen seksueel misbruikt: Drie- tot zevenjarigen uit Oude Pekela meegelokt. *De Volkskrant*.
- Phylipsen, W. (1987, 10 juni). Ongeruste families verwijten autoriteiten in Oude Pekela laksheid: Voorlichting ouders misbruikte kinderen wordt verbeterd. *De Volkskrant*.
- Phylipsen, W. (1988, 23 januari). Ouders in Oude Pekela wantrouwen ontucht-onderzoek: 'De grootste clown zit bij justitie'. *De Volkskrant*.
- Phylipsen, W. (1988, 5 februari). Korthals Altes rekent op herstel medewerking ouders Oude Pekela. *De Volkskrant*.
- Phylipsen, W. (1988, 5 februari). Versnelling hulpprogramma eis van ouders bij bezoek minister: Korthals Altes bespoedigt nazorg in Oude Pekela. *De Volkskrant*.
- Phylipsen, W. & Tromp, J. (1988, 22 januari). Psychiater ontsteld na onderzoek Oude Pekela: Seksueel misbruik van tientallen kinderen 'tart elke beschrijving'. *De Volkskrant*.
- Putnam, F.W. (1991). The Satanic Ritual Abuse Controversy. *International Journal on Child Abuse and Neglect* (15), 3, 175-179.
- Rossen, B. (1989). *Zedenangst: Het verhaal van Oude Pekela*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Schoonhoven, G. van (1987, 9 juni). Ontucht met kinderen jaagt dorp schrik aan. *Trouw*.
- Shaw, D. (1990, 19 januari). Where Was Skepticism in the Media? Pack Journalism and Hysteria Marked Early Coverage of the McMartin Case. *Los Angeles Times*.
- Shaw, D. (1990, 20 januari). Reporter's Early Exclusives Trigger a Media Frenzy. *Los Angeles Times*.
- Shaw, D. (1990, 22 januari). McMartin Coverage Was Biased, Critics Charge. *Los Angeles Times*.
- Smelser, N.J. (1962). *Theory of Collective Behavior*, New York, NY: The Free Press.
- Televizier* (AVRO), 1987, 9 juni.
- Tijdsein* (EO), 1989, 14 juni.
- Tuchman, G. (1978). *Making News: A Study in the Construction of Reality*, New York, NY: The Free Press.
- Vasterman, P. & Aerden, O. (1995). *De context van het nieuws*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Vergeer, A. (1987, 10 juni). Alleen jeugd zag ontuchtige clowns: Oude Pekela huivert van verhalen van zeventig kinderen. *De Telegraaf*.
- Vroon, P. (1994, 2 april). Satanisme. *De Volkskrant*.
- Wessel, I. & Merckelbach, H.L.G.J. (1994). Onderzoek in Oude Pekela (2). *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 554-556.
- Wright, L. (1994). *In de ban van Satan: Over ritueel seksueel misbruik en de mysteries van het geheugen*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen.
- www.pulitzer.org
- www.veenkoloniaalmuseum.nl/industrie.htm

Young, M. de (1998). Another Look at Moral Panics: The Case of Satanic Day Care Centers. *Deviant Behavior* (19) 3, 257-278.

Young, M. de (2002). *The Ritual Abuse Controversy: An Annotated Bibliography*, Jefferson, NC: McFarland & Company, 2002.

Noten

- 1 Zie voor de McMartin Pre-School onder meer: Jenkins, 1998:166-175 en 178; Nathan en Snedeker, 1995:116-120. Zie voor het ontuchtchandaal onder meer: Crombag en Merckelbach, 1996:182-186; Hicks, 1991:341-348; Nathan en Snedeker, 1995:115; Rossen, 1989:12-14 en 19-21.
- 2 Denk in dit verband aan de uiteenlopende wijze waarop in deze landen op drugs is gereageerd. In de Verenigde Staten is de samenleving al enkele decennia verwickeld in een war *on drugs*, terwijl in Nederland het gebruik van en de detailhandel in softdrugs al jarenlang worden gedoogd en het gebruik van harddrugs hier niet als een criminaliteitsprobleem wordt gezien maar als een gezondheidsprobleem.
- 3 Deze beeldende karakterisering van de gebeurtenissen is afkomstig van *De Telegraaf*. De Kromme, 30 januari 1988. Zie onder meer: Jonker en Jonker-Bakker, 1991:191-196; 1994:251-276; 1997:541-556.